

**КАТЕГОРІЯ “ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ
ПЕДАГОГА ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ”
У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ**

У статті проаналізовано поняття педагогічної майстерності як міждисциплінарну проблему в сучасній психолого-педагогічній теорії, її сутність і зміст. Викладено результати аналізу вітчизняних та зарубіжних літературних і документальних джерел із досліджуваної проблеми, охарактеризовано особливості педагогічної діяльності педагогів професійного навчання металургійного профілю.

Ключові слова: формування, педагогічна майстерність, педагог професійного навчання.

Важливим завданням вищої школи є побудова ефективної системи професійної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання. Особливого значення набуває розуміння необхідності формування їх педагогічної майстерності, адже рівень професіоналізму педагогів професійного навчання значною мірою зумовлює успішність підготовки кваліфікованих робітників. Для визначення напрямів інноваційних підходів до підготовки педагога нового типу особливої актуальності набуває теоретичне обґрунтування шляхів вирішення означеної проблеми в умовах зміни освітньої парадигми й уточнення категоріально-понятійного апарату професійної педагогіки. Здійснення позитивних змін у стратегії професійної підготовки педагогічних кадрів для професійно-технічної освіти вбачається у розробці системи багатоступеневої підготовки кадрів та перегляду змісту і технологій підготовки фахівців з урахуванням сучасних суспільно-економічних вимог. Зокрема, це стосується підготовки педагога професійного навчання нового типу, у якого вже в процесі навчання у ВНЗ була б сформована педагогічна майстерність.

Аналіз педагогічної літератури та результатів наукових досліджень показує, що поняття “педагогічна майстерність” належить до інтегральних загальнопедагогічних понять, які на сучасному етапі розвитку професійної педагогіки і практики не мають загальноприйнятого розуміння стосовно діяльності педагога професійного навчання.

Інтегративність феномену педагогічної майстерності зумовила потребу у зверненні до знань з різних наукових галузей, оскільки, як зазначає у своїй монографії Л. Нечепоренко, поняття педагогічної майстерності є безмежно широким за обсягом і багатоступеневим за змістом та методикою опанування. Звідси дійсно складно охопити всю інформацію про педагогічну майстерність в одній дефініції. Проте, як показує практика, оволодіти основами педагогічної майстерності може кожен педагог (Л. Нечепоренко (2009)).

Мета статті – розглянути дефініцію “формування педагогічної майстерності”.

Для визначення сутності поняття “формування” ми звернулись до словників. Термін “формування” у психолого-педагогічному словнику В. Міжерікова (1998) визначається як “вид розвитку особистості; результатом процесу форму-

вання і розвитку виступають ті кількісні та якісні зміни, які відбуваються під впливом засвоєння людиною її соціального досвіду в її внутрішній (психологічній) сфері та характеризують людину як особистість та індивідуальність”. У словнику з педагогіки “формування” визначається як “процес розвитку та становлення особистості під впливом зовнішніх дій виховання, навчання, соціального середовища; цілеспрямований розвиток особистості або якихось її сторін, якостей під впливом виховання на навчання; процес становлення людини як суб’єкта та об’єкта суспільних відносин” (А.Ю. Коджаспиров і Г.М. Коджаспирова (2005)).

У психологічному словнику-довіднику визначають “формування” як “процес, під час якого відбувається духовне збагачення, удосконалення стилю роботи, розвиток індивідуальності, інтелігентності, внутрішньої та зовнішньої загальної та професійної культури. Високий рівень ерудиції, універсальність та фундаментальність знань дають змогу розглядати питання своєї діяльності з перспективою та творчим підходом” (М. Дяченко та Л. Кандилович (2004)).

У підручнику з педагогіки для індустріально-педагогічних технікумів і для студентів інженерно-педагогічних спеціальностей В. Безрукова (1999) розглядає “формування” як надання чомусь певної форми, закінченості, завершеності; як цілеспрямовані зміни в людині; як результат розвитку – поетапного формування ідеалів, мотивів, вчинків, відносин, якостей людини, а також, як поняття, ідентичне вихованню.

У праці “Психологія труда учителя” А. Маркова (1993) акцентує увагу на активній ролі майбутнього фахівця, зауважуючи, що формування особистості професіонала передбачає цілеспрямовану взаємодію викладачів і студентів, активну діяльність самого студента із засвоєння ним нових знань і оволодіння способами їх набуття.

Таким чином, “формування” ми будемо розуміти, з одного боку, як *процес* (організаторську діяльність педагога), а з іншого боку, – як *результат* (певний рівень особистісних досягнень індивіда в процесі освіти, самоосвіти, навчання, самонавчання, виховання, самовиховання, розвитку, саморозвитку). Підтвердженням цього є думка В. Безрукової, яка розглядає формування як єдність процесу і результату, як різновид відносин між людьми, що спрямовані на розвиток і саморозвиток людини через виховання, освіту і навчання (В.С. Безрукова (1999)).

Ми вважали за доцільне розглянути, як інтерпретується поняття “майстерність” у педагогічній літературі. Зокрема, у словнику С. Ожегова (1964) майстерність визначається як “високе мистецтво в якій-небудь галузі”. В акмеологічному словнику термін “майстерність” тлумачиться як “найвищий рівень розвитку особистості, сукупності здібностей та узагальненого позитивного досвіду, вищого рівня професійних умінь у певній діяльності, досягнутих на основі рефлексії та творчого підходу [1, с. 59]. У словнику “Професійна освіта” (2000) майстерність трактується як “характеристика педагогічної діяльності високого рівня, де головною ознакою є бездоганне уміння навчати своїх учнів, сформувати у них позитивні риси особистості й характеру”. Таким чином, спільним у всіх визначеннях є те, що майстерність розуміється як найвищий рівень розвитку особистості й професійних умінь. Підтвердження цього ми знаходимо у працях І. Зязюна, де науковець зауважує, що сутність майстерності – в особистості вчителя, в його позиції, здатності виявляти творчу ініціативу на підставі реалізації власної системи цінностей. На думку науковця, “майстерність – це вияв найвищої форми активності особистості вчителя у професійній діяльності, активності,

що ґрунтується на гуманізмі й розкривається в доцільному використанні методів і засобів педагогічної взаємодії в кожній конкретній ситуації навчання і виховання” [5, с. 29].

З погляду філософії, педагогічна майстерність в умовах постійного оновлення знань, їх ускладнення та збільшення обсягу виступає засобом забезпечення єдності професійної і соціальної компетентності педагогів, що виявляється у прагненні педагогів до філософського осмислення сенсу і суспільної значущості педагогічної діяльності (А. Харченко (2011)).

У підручнику “Психологія вищої школи” М. Дяченко та Л. Кандибович (1978) трактують педагогічну майстерність як “високий рівень професійної діяльності викладача”. Ззовні, як зауважують учені, вона виявляється в успішному творчому вирішенні найрізноманітніших педагогічних завдань, в ефективному досягненні способів і цілей навчально-виховної роботи. Із внутрішньої сторони педагогічна майстерність – це “функціонуюча система знань, умінь, навичок, психічних процесів, властивостей особистості, що забезпечує виконання педагогічних завдань”.

З погляду акмеології, професійна майстерність визначається як “психічне новоутворення, яке виявляється у високому рівні розвитку знань, навичок, умінь, професійно важливих якостей особистості, які забезпечують її успіх у певній професійній діяльності” [1, с. 94].

Зазначимо, що означена педагогічна категорія розглядалася і розглядається дослідниками в різних ракурсах. У праці “Деякі висновки з мого педагогічного досвіду” А. Макаренка висловив впевненість у тому, що “майстерність вихователя не є якимось особливим мистецтвом, але це спеціальність, якій потрібно навчати, як потрібно навчати лікаря його майстерності, як потрібно навчати музиканта”. Через власний педагогічний досвід видатний педагог прийшов до переконання, що результативність навчально-виховного процесу значною мірою вирішується майстерністю педагога, що заснована на вмінні, на кваліфікації, знаннях “особливостей педагогічного процесу, вмінні його побудувати й привести в рух” (А. Макаренко (1984)).

У своїх працях Н. Кузьміна (1976; 1984; 1985) визначає, що “педагогічна майстерність – це, перш за все, високий рівень здійснення педагогічної діяльності”; “найвищий рівень педагогічної діяльності, який виявляється в тому, що у відведений час педагог досягає оптимальних наслідків”; успіх діяльності педагога-майстра лежить у володінні “професійними знаннями, вміннями і навичками, що дають змогу фахівцю успішно дослідити ситуацію (об’єкти і умови діяльності), сформулювати професійні завдання відповідно до ситуації та успішно їх вирішувати згідно з цілями, які поставлені перед наукою чи виробництвом”.

У феномені педагогічної майстерності В. Сухомлинський звертав особливу увагу на її гуманістичну складову, що виявлялось у пораді колегам звертатись до емоцій учнів, здійснюючи впливи на сферу свідомого і несвідомого їх психіки. Шлях розвитку педагогічного мистецтва В. Сухомлинський вбачав у розвитку мистецтва індивідуальної бесіди з вихованцем, яку розглядав як “уміння вислухати скаргу, взагалі, уміння слухати дитину”, наголошував на тому, що “там, де немає цього мистецтва, немає і не може бути виховання” [6, с. 604]. Таке розуміння феномену педагогічної майстерності ставить перед педагогом вимоги щодо володіння психологічною, комунікативною компетенціями та педагогічними техніками. Педагог-гуманіст звертав увагу на необхідність постійного тво-

рчого самовдосконалення педагога на основі власного духовного зростання, знань і культури.

Як зауважує Г. Хозяїнов, необхідно у визначенні поняття педагогічної майстерності розрізнити її основи та сутність. Тому, на думку вченого, сутністю педагогічної майстерності є здійснення педагогічної діяльності на високому рівні, яка заснована на творчому поєднанні вихідних складових, що веде до досягнення результатів у конкретних умовах навчання і виховання (Г. Хозяїнов) [7]. Причому педагогічна майстерність у навчанні розглядається науковцем як “високе мистецтво здійснення навчальної діяльності на основі знань, особистісних якостей і педагогічного досвіду, що виявляється у комплексному розв’язанні завдань освіти, виховання, розвитку учня” [7, с. 81]. Зауважимо, що знання, вміння і навички педагога, як складова основ педагогічної майстерності, можуть бути двох рівнів: набуті у процесі підготовки до професійної педагогічної діяльності; набуті у процесі професійної педагогічної діяльності [7].

Засновником нового сучасного підходу до трактування феномену педагогічної майстерності є І. Зязюн, який не тільки узагальнює попередній науково-педагогічний досвід, але й розглядає педагогічну майстерність з позицій особистісно-діяльнісного підходу як “найвищий рівень педагогічної діяльності (якщо ми характеризуємо якість результату), як вияв творчої активності особистості педагога (характеризуємо психологічний механізм успішної діяльності). Науковець розглядає педагогічну майстерність як “комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі” [5, с. 30].

Складовими структури педагогічної майстерності Н. Кузьміна називає професійні знання, уміння, навички і володіння ними. Однак, як зауважує О. Капченко, це характеризує лише дидактичний аспект структури педагогічної майстерності [3]. Оскільки “професійна діяльність педагога ґрунтується на трьох базових категоріях психології – “діяльність”, “спілкування” і “особистість”, як зазначає у своїй монографії Л. Сушенцева (2011), то й структура педагогічної майстерності повинна мати відповідні взаємопов’язані між собою компоненти”. Підтвердження цьому ми знайшли у дослідженнях Н. Тарасевич, яка виділяє у структурі педагогічної майстерності такі взаємопов’язані *елементи*: педагогічну спрямованість, професійні знання, здібності до педагогічної діяльності, вміння в галузі педагогічної техніки.

Водночас, розглядаючи педагогічну майстерність у структурі особистості як систему, здатну до самоорганізації, І. Зязюн системотворчим чинником такої системи називає гуманістичну спрямованість педагогічної діяльності, яку науковець вводить до складу тріади педагогічної майстерності (І. Зязюн).

Ми погоджуємося з думкою науковця і вважаємо, що саме гуманістична спрямованість педагогічної діяльності забезпечує успішну реалізацію професійної компетентності, що є основою педагогічної майстерності. Зазначимо, що інструментом впливу на студента є сам педагог і його система цінностей, чим і пояснюється визначальна роль в структурі педагогічної майстерності гуманістичної спрямованості педагога, яка виявляється у ціннісному ставленні до людини, життя, індивідуальності, знань, освіти, педагогічної діяльності, в гуманістичних ідеалах та інтересах. У свою чергу, педагогічна спрямованість і професійні знання виступають підґрунтям професіоналізму педагога. Темп самовдосконалення забезпечується завдяки знанням і педагогічним здібностям, які є опорою для педагогічної техніки. Для розуміння сутності формування майбутнього педагога

професійного навчання принципово важливим є взаємозв'язок компонентів педагогічної майстерності і можливість їх розвитку як у результаті зовнішніх впливів на індивіда, так і в результаті саморозвитку майбутнього педагога. Зовні, як зауважує І. Зязюн, “майстерність виявляється в успішному вирішенні різноманітних педагогічних завдань, високому рівні організованого навчально-виховного процесу, сутність її полягає в тих якостях особистості вчителя, які породжують цю діяльність і забезпечують успішність. Ці якості слід шукати не лише в уміннях, а й у тому сплаві властивостей особистості і позиції, які й дають педагогові змогу діяти продуктивно і творчо” [5, с. 29]. Таким чином, формування педагогічної майстерності можливе за умови саморозвитку педагога, що забезпечується завдяки розвитку його професійно значущих особистісних якостей.

Фундаментом педагогічної майстерності є професійна компетентність. Підвалини наукових уявлень про професійну компетентність педагога професійного навчання були закладені Н. Ничкало (1994) в “Педагогічній книзі майстра виробничого навчання”, де зазначається, що майстру виробничого навчання мають бути притаманні високий професіоналізм і компетентність, глибокі педагогічні й виробничі знання, володіння найскладнішими вміннями і навичками на рівні останніх досягнень науково-технічного процесу, любов до вихованців і милосердя, доброта та гнучкість [4, с. 3].

Аналіз проблеми формування професійної компетентності педагога (О. Гура, С. Демченко, А. Деркач, Л. Тархан, Л. Шевчук, О. Щербак, О. Юртаєва та ін.) показав, що професійна компетентність педагога професійного навчання розглядається в різних аспектах.

Так, Л. Шевчук розглядає професійну компетентність педагога професійного навчання як інструмент зворотного зв'язку між педагогічною діяльністю і системою неперервної освіти. На засадах суб'єктно-діяльнісного підходу в моделі професійної компетентності педагога професійного навчання вперше теоретично обґрунтовано, що неперервний розвиток професійної компетентності педагогів пов'язаний з осмисленням психолого-педагогічного змісту перспективи професійного зростання педагога професійного навчання [8, с. 16].

У дослідженнях проблеми формування професійної компетентності спеціалістів різного профілю (Е. Зеєр, Б. Ігошев, Р. Пріма, Л. Сушенцева та ін.) як одна зі складових професійної компетентності розглядається професійна мобільність майбутнього фахівця. Так, Б. Ігошев зазначає, що “успішність розвитку інноваційної освіти <...> багато в чому визначається готовністю професійних кадрів, які працюють у сфері освіти, до роботи у неперервному інноваційному режимі, до гнучкого, оперативного, мобільного реагування у своїй професійній діяльності на потреби особистості, що постійно змінюються, ринку праці, технологій, що розвиваються та інформаційного середовища, яке безперервно оновлюється” [2, с. 3]. Професійну мобільність педагога дослідник розглядає як “динамічну якість особистості, що забезпечує успішність її адаптації до мінливих умов професійної діяльності, здатність до засвоювання інновації в освіті, готовність до самовдосконалення, саморозвитку та самореалізації себе в педагогічній діяльності і професійному товаристві, креативність, творче ставлення до справи, творче перетворення будь-якої ситуації” [2, с. 6]. Як особистісно-професійна якість професійна мобільність педагогів виступає одночасно і умовою успішності їх професійного розвитку, і їх самореалізації (Б. Ігошев (2008)). Тому, на нашу думку, в умовах освіти, яка набуває інноваційного відкритого характеру, поняття педагогічної майстерності потребує модернізації відповідно до вимог професій-

ної мобільності як значущої особистісно-професійної якості педагога. Тож варто розглядати педагогічну майстерність як інтегровану якість особистості, якій притаманний комплекс певних властивостей (гуманістична спрямованість діяльності, професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна техніка та професійна мобільність), що забезпечує самоорганізацію високого рівня діяльності на рефлексивній основі. Причому педагог, який володіє педагогічною майстерністю, має бути готовим до роботи у неперервному інноваційному режимі, що виявляється у здатності до засвоювання інновацій в освіті, готовності до самовдосконалення, саморозвитку та самореалізації себе в педагогічній діяльності й професійному товаристві.

Висновки. Таким чином, аналіз дефініції педагогічної майстерності показав, що, незважаючи на певні розбіжності у трактуванні цього феномену, спільним у його розумінні різними науковцями є те, що формування педагогічної майстерності відбувається на основі власного практичного досвіду та його осмислення педагогом; здійснюється як педагогічний процес цілеспрямованого формування у студентів діяльнісного й особистісного аспектів педагогічної майстерності. Педагогічна майстерність педагога професійного навчання металургійного профілю розглядається як складне, інтегральне, багатоаспектне, особистісно-професійне утворення, що охоплює сукупність компонентів, необхідних для успішного здійснення професійної діяльності педагога професійного навчання у закладах ПТО металургійного профілю. Ми розглядаємо *педагогічну майстерність майбутнього педагога професійного навчання металургійного профілю* як інтегровану якість особистості, якій притаманні гуманістичні цінності та ідеали, любов до учнів, милосердя, доброта й гнучкість, що забезпечує високий рівень професійної компетентності, педагогічної техніки, творчості, самоорганізації діяльності та професійної мобільності. Педагогічна майстерність як психічне нововоутворення виявляється у гуманістичному емоційно-ціннісному ставленні до педагогічної діяльності, розвинутості педагогічних здібностей та умінь, високому рівні розвитку професійних знань, навичок, умінь, готовності і здатності їх застосовувати у професійних ситуаціях, у володінні педагогічною технікою та досвідом педагогічної творчості, у стійкій потребі в професійному самовдосконаленні та саморозвитку. Формування педагогічної майстерності майбутнього педагога професійного навчання металургійного профілю ми розглядаємо як *інноваційний процес* (організаторська діяльність викладачів) і як *результат процесу* (певний рівень особистісних досягнень студента в процесі освіти, самоосвіти, навчання, самонавчання, виховання, самовиховання, розвитку, саморозвитку). Перспективами дослідження є обґрунтування цих висновків у наступному моделюванні змістовного блоку педагогічного процесу формування педагогічної майстерності майбутніх педагогів професійного навчання металургійного профілю.

Список використаної літератури

1. Деркач А.А. Акмеологический словарь / под общ. ред. А.А. Деркача. – 2-ое изд. – М. : Изд-во РАГС, 2005. – 161 с.
2. Игошев Б.М. Системно-интегративная организация подготовки профессионально мобильных педагогов : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 / Борис Михайлович Игошев. – М., 2006. – 41 с.
3. Капченко О.Л. Дефініція педагогічної майстерності [Електронний ресурс] / Олеся Леонідівна Капченко // Народна освіта : електронний науково-методичний журнал. – 2011. – № 3 (15). – 24 серпня 2012. – Режим доступа: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/NarOsv/2011-3/11koldpm.htm>.

4. Педагогічна книга майстра виробничого навчання : навч.-метод. посіб. / за ред. Н.Г. Ничкало. – 2-е вид., допов. – К. : Вища шк., 1994. – 383 с.

5. Педагогічна майстерність : підруч. для студ. вищ. пед навч. закл. / [І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.] ; за ред. І.А. Зязюна. – 3-тє вид., перероб. – К. : А.М. Богданова, 2008. – 376 с.

6. Сухомлинський В.О. Оволодівайте мистецтвом індивідуальної бесіди з вихованцем // Вибр. Твори : в 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 2. – 713 с.

7. Хозяинов Г.И. Педагогическое мастерство преподавателя / Г.И. Хозяинов – М. : Высшая школа, 1988. – 143 с.

8. Шевчук Л.І. Розвиток професійної компетентності викладачів спеціальних дисциплін закладів профтехосвіти у системі післядипломної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Людмила Іванівна Шевчук. – К., 2001. – 20 с.

Стаття надійшла до редакції 17.08.2012.

Учитель И.Б. Категория “формирование педагогического мастерства педагога профессионального обучения” в современной психолого-педагогической теории

В статье проанализировано понятие педагогического мастерства как междисциплинарную проблему в современной психолого-педагогической теории, его сущность и содержание. Изложены результаты анализа отечественных и зарубежных литературных и документальных источников по исследуемой проблеме, охарактеризованы особенности педагогической деятельности педагогов профессионального обучения металлургического профиля.

Ключевые слова: *формирование, педагогическое мастерство, педагог профессионального обучения.*

Uchitel I. Notion of forming the pedagogical skills of the future pedagogue of professional learning in modern psychological and educational theory

The article explores the concept of pedagogical skills as an interdisciplinary problem in modern psychological and educational theory, its nature and content. It presents the results of the analysis of domestic and foreign literary and documentary sources concerning the researched problem and defines features of educational activities of metallurgical profile pedagogues of professional learning.

Key words: *forming, pedagogical skills, pedagogue of professional learning.*